

UN DISTINS ETNOLOG ROMÂN, SCOS DIN ANONIMAT

Dr. Victor CIRIMPEI

Institutul de Filologie al AȘM

Palmaresul prodigiosului cercetător cultural bucureștean Jordan Datcu se completează merituos cu ediția (îngrijire și introducere, notă asupra ediției, indice de nume, iconografie) Nichita P. Smochină. *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*. București, 2015, 240 p.

Avînd [1] în vedere valoarea deosebită a puțin cunoscutului cercetător-etnolog (etnograf, sociolog, folclorist, istoric) și publicist-patriot Nichita Smochină, ediția dată reprezintă o evaluare competentă și multi-laterală a realizărilor acestui luminat român din stînga Nistrului. Datorită ediției-carte, precum și, de același cercetător, evaluarea meritelor de etnograf și folclorist ale lui N. Smochină într-un articol din *Revista de etnografie și folclor* (1993, nr. 1-2, p. 83-96), a prezentării enciclopedice a lui N. Smochină în *Dicționarul etnologilor români*. București, 2006, p. 809-811, a unui amplu studiu și al unui minuțios documentat, noutor-incitant articol, incluse în volumul său *Etnologi basarabeni, nord-bucovineni și transnistrieni [din stînga Nistrului]* [2], reputatului om de cultură N. Smochină (1894–1980), Membru de Onoare post-mortem al Academiei Române, i se înalță un impunător, întru totul cuvenit, bene-merenti, monument al omului întruna luptător pentru adevărul științific (*Etnologi...*, p. 70-90, 189-194).

Născut în satul Mahala (suburbie a orașului Dubăsari [3]), refugiat în 1919 la Iași, unde a absolvit Facultatea de Filozofie și Drept, N. Smochină și-a continuat studiile, între 1930–1935, la Universitatea Sorbona din Paris, unde și-a luat doctoratul în drept; era cunoscut cu personalități marcante ale României (Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Onisifor Ghibu ș. a.), a dialogat, în 1918, la Petersburg, cu Lenin, peste ani – și cu Ceaușescu. Printre altele, V. Lenin i-a mărturisit atunci că moldovenii, de veacuri, au fost subjugați de ruși; că moldovenii, din punct de vedere cultural, se găsesc mult înaintea rușilor (Nichita P. Smochină, *Din literatura...*, p. 29).

Dintre studiile etnologice ale lui N. Smochină, amintim: *Din obiceiurile românilor de peste Nistru – Dumineca Mare* (1924); *Crăciunul la moldovenii de peste Nistru și Anul Nou la români de peste Nistru* (ambele, 1925); *Boboteaza, Prohoadele... și „Iarba verde”, din obiceiurile moldovenilor* (tustrele, 1927); *Din*

Nichita P. Smochină. *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*. București, 2015, 240 p.

literatura populară a românilor de peste Nistru (1939); *Primele ctitorii între Nistru și Bug și Ctitorii românești la răsărit de Bug* (ambele, 1942).

Printre multe materiale de publicist-patriot ale lui N. Smochină, în română și în alte limbi, amintim două din 1932: *Les massacres de Moldaves dans la Russie Soviétique* și *Les atrocités soviétiques*; altele două – *Les Roumains de Roussie Soviétique* și *Die Rumänen in Sowjetrussland* – din 1939; altele șase – din 1941: *Românii de peste Nistru, I Romeni fra il Dniester ed il Bug, Temeiuri de viață românească în Transnistria, Suntem totuna cu românii, Suntem moldoveni și vrem să ne unim. Vocea singelui a fost de neînvinși...*

Dar „o istorie nemiloasă [...] a despărțit silnic [...] românii din stînga Nistrului [...] de cei din dreapta rîului și de cei din Țară” (*Etnologi...*, p. 82); cei din stînga siliți a-și duce crucea printre frați-nefrați, mai răi decît păgînii: „Frunză verde de podbal,/ rău îi, Doamne, cel moscal – / el te-ndeamnă la frăție,/ frate zice c’-a să-ți fie!! Să nu-1 crezi nici cînd îți jură,/ că el crucea chiar ț-i-o fură./ Decît moscal creștin,/ mai bine turc păgîn” (Tot acolo, p. 83-84).

Ca pedeapsă pentru că emigrase la Iași, comuniștii l-au împușcat pe tatăl său, rudele i-au fost surghiunite în Siberia (Rusia); el însuși, „urmărit și de ruși, și de guvernul comunist român, ca dușman al poporului” (*Din literatura...*, p. 32). Cu precauție față de urmă-

ritorii ruso-sovietici și comuniști-români, N. Smochină și-a semnat o parte de lucrări cu pseudonime (M. Florin și A. Ciobanu-Vlaicu), făcându-se, din păcate, și mai necunoscut istoriei naționale a românilor de atunci.

„Cultivat cu o ardentă dragoste pentru românii din stînga Nistrului, pe care-i socotea, cum se socoteau și ei, o ramură din trunchiul românității, cu un interes major pentru istoria și prezentul lor, pentru aspirațiile lor, pentru limba și tradițiile lor, cu o mare curiozitate, cu real talent de cercetător și cu o pasiune pe măsură, N. P. Smochină străbate [...] – remarcă Iordan Datcu – întregul spațiu” al băștinei sale, notînd variate creații populare și obiceiuri” (*Etnologi...*, p. 78).

Deși a trăit nu puțin, 86 de ani (grei, haini, chinuitori), în aceștia adunînd numeroase creații etnofolclorice, elaborînd articole și studii despre moștenirea populară a românilor din stînga Nistrului, etnologul Nichita Smochină nu a reușit, firește, să-și tipărească vreun volum de aceste realizări; întocmind și publicînd o ediție de literatură populară a românilor din stînga Nistrului, culeasă și studiată cu mare atenție de Nichita Smochină, prolificul cercetător Iordan Datcu îi înalță acestuia un frumos și trainic monument spre neuitare.

După o consistentă *Introducere* despre viața și opera lui Nichita Smochină, editorul Iordan Datcu, în baza diverselor publicații periodice, îi reproduce, cronologic (dintre anii 1924 și 1939), zece compartimente: 1) *Din obiceiurile românilor de peste Nistru. Duminica mare* (1924); 2) *Anul Nou la moldovenii de peste Nistru* (1925); 3) *Prohoadele la moldovenii de peste Nistru* (1927); 4) „*Iarba verde*” din obiceiurile moldovenilor de peste Nistru (1927); 5) *Din obiceiurile moldovenilor de peste Nistru. Crăciunul* (1927); 6) *Crăciunul suferinței* (1927); 7) *Boboteaza* (1927); 8) *Din literatura populară a românilor de peste Nistru* (1922–1938); 9) *Jocuri de copii la românii de peste Nistru* (1939); 10) *Moscălia* (1939).

Compartimentul al optulea (folclorul propriu-zis) cuprinde capitole, ca: *Balade și cântece vechi, Doine, Strigături, Colinde, urături, Literatura nunții, Ghicitori, Povești și snoave, Descîntece și Varia (Povestea lui Dumnădzău, Bocet de fată mare, Moartea, Rugăciuni di culcari)*.

În alte scrieri ale lui N. Smochină, axate mai puțin pe folclor, avem valoroase note etnografice; una din acestea: „La moldovenii de pe malul stîng al Nistrului există și o legendă, care spune că în noaptea spre Dumineca Mare înfloarește papura și că în aceeași noapte floarea cade. Floarea de papură dă puțință celui ce-o găsește de a fi om năzdrăvan, adică de a cunoaște viitorul său și al altora, și a fi fericit în viață, deci om cu avere [...]” (p. 40).

Așa cum sînt prezentate materialele compartimentelor *Din literatura populară a românilor de peste Nistru* și *Jocuri de copii la românii de peste Nistru*, cu trimiteri de subsol, remarci și comentarii, certifică prestața deplin științifică a culegerilor expuse. La timpul elaborării pentru tipar a culegerilor date, Nichita Smochină cunoștea îndeaproape, așa cum le citează, lucrările: T. Th. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson (Rusia)* – „Convorbiri literare”, 1883–1884; și *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz Podolsk (Rusia)* – „Arhiva”, 1906; T. Hotnog, *Românii de peste Nistru* – „Universitatea populară din Chișinău (anuar pe anii 1922–1925)”; *Cînteci moldovenești (narodnici), culesi di P. Chior, Partea I-a și Partea II-a, Balta, 1927, Partea III-a, Balta, 1928* (Culegerea este tipărită cu litere cirile [chirilice]); P. V. Ștefănuță, *Cercetări folclorice în Valea Nistrului-de-Jos* – „Anuarul Arhivei de Folklor a Academiei Române”, 1937.

„Din culegerea lui Chior, comentează N. Smochină, merită să fie citate în special trei cîntece: a) provenind de la românii din Caucaz (Partea I, p. 44); b) din Novoukraiina, okrugul Kirovsk, fost Elisavetgrad (Partea III, p. 69) și c) din regiunea Donbasului (Partea II, p. 61), pe care le dăm mai jos în întregime. Tot din culegerea aceasta (Partea III, p. 50) am mai reprodus o variantă la un cîntec vechi”.

Mai reproducem un comentariu, despre Nicolai Neniu, curios ca dezvoltare, a unei posibile relații Neniu – Gherșfeld (p. 88, subsolul 2): Culai Neniu [n. 1905] este un bun muzicant. În ultimul timp [1938] el lucra la compunerea operei moldovenești *Grozescu*, pe baze folclorice. Din *Literatura și arta Moldovei, Enciclopedie*, vol. I, p. 150, aflăm că David Gherșfeld [n. 1911], Artist al Poporului din Moldova Sovietică, este autorul primei opere sovietice moldovenești, pe baze folclorice [1955 – 1956] *Grozovan* [terminația *-escu* din *Grozescu* era prea românească].

Nu ne oprim la celelalte subsoluri, dezvoltînd orizontul cultural smochinian, cu trimiteri la P. Papahagi, *Din literatura populară a aromânilor* (1900), P. I. Antonovici, *Istoria comunei Bogdana* (1906); Gr. Al. Tăbăcaru, *Jocuri...* (1906), Alexiu Viciu, *Glosar... din Ardeal* (1906), Tudor Pamfile, *Jocuri de copii adunate din satul Țepu, jud. Tecuci* (1907) și Tudor Pamfile, *Jocuri de copii* (1909), N. Iorga, *Ucraina Moldovenească* (1912–1913), И. В. Бессараба, *Материалы для этнографии Херсонской губернии* (1916), N. Iorga, *Românii de peste Nistru* (1918), ziarul „Moldova Socialistă” (11 oct. 1935), revista „Moldova Nouă” (1939, nr. 5).

Materialele folclorice examinate și expuse de N. Smochină conțin interesante cuvinte neaoșe, unele greu descifrabile (nici el nu le-a explicat, la *Glosar*, pe

toate) – amprente ale vorbirii din stînga Nistrului pe parcurs de multe secole: *bădănea*, *bongoasă*, *butan*, *chitoroagă*, *corobană*, *covașă*, *dzîgă*, *fomăcios*, *ganfet*, *gogă*, *goger*, *halhăt*, *hărlăt*, *hital*, *hreant*, *huludeț*, *bucun*, *mătăh*, *miniștergură*, *necrut*, *ocar*, *poronghiu*, *saralie*, *săneț*, *scofă*, *smomîre*, *șaleancă*, *tabac*, *turlat*, *veretcă* etc.

De cele mai multe ori alcătuitorul unei colecții etno-folclorice zonale este preocupat (și în zilele noastre) numai de podoabele regiunii, căreia i s-a consacrat, fără „a trage cu ochiul” și la alte regiuni. Pentru N. Smochină însă creația populară a românilor din stînga Nistrului este o parte a creației întregii români, adică și a românilor din alte sate, din alte zone – moldoveni din dreapta Prutului, români transilvăneni, aromâni din depărtata Macedonie slavă. Jocului de copii din stînga Nistrului *De-a țurca* „în județul Botoșani i se zice *De-a geamba* ori *De-a rișca*”; „în unele părți ale vechiului Regat se mai zice *țurcă* și la *capra*, care umblă cu *malanca* sau *Irozii* la Anul nou” (p. 180), jocul de copii *De-a mîcea-n grochi* „este cunoscut și în comuna Țepu, jud. Tecuci; Ploiești și împrejurimi; se deosebește doar foarte puțin prin distanța dintre gropi și prin numărul lor [!]. El poartă numele *Cu mînea în găuri*” (p. 172); *De-a mîcea pi călări*, de asemenea – în aceleași locuri, purtînd numele *De-a călăritea* (p. 174); jocul *De-a Dracu*, al copiilor din stînga Nistrului, „îl găsim și în comuna Țepu, jud. Tecuci, sub numele de *Zanga-zanganeli* (p. 191); jocul de copii din stînga Nistrului *De-a mîcea pi fugiti* sau *Halca*, „în Ardeal se numește *Ciurcă*, *Vîjlă* și *Leață*” [!] (p. 161); bumbul de aramă placica, de la hățuri, hamuri sau mantale soldățești, din jocul *În bunghi* al copiilor de pe stînga Nistrului, „în Ardeal se numește *Șulfă*” (p. 196); referitor la foarte răspîn-

ditul joc de copii *De-a poarca*, exegetul N. Smochină consemnează, că acest joc „se întrebuițează în toate părțile locuite de români, pînă și la cei din Macedonia”, aromâni (p. 186); jocul *În chiopcî*, puțin diferit, îl găsim și în județul Iași (p. 199). *De-a iapa pi furati* se aseamănă cu *Mînzulica* din unele sate ale Bucovinei (p. 209); jocul *În chetri* (sau *În chetriceli*) îl găsim pe alocurea în Ardeal și la românii macedoneni, cu mari însă deosebiri, precum și în comuna Țepu, jud. Tecuci, sub numele de *În buși*, iar în județul Dolj, sub numele de *Cirica*, *Ciricul* [!] (p. 211).

Mai mult chiar, observăm că N. Smochină se referă nu numai la variante de creații, dar și la anumite variante ale unor versuri – pentru *Și di-o cucoanî* dintr-o colindă menționează că în unele sate se zice *di-o turcoaicî* (p. 121).

Mai rar întîlnită memorie și perspectivă de cunoaștere științifică în detaliu a fenomenului studiat – aceasta este marca savantului român din stînga Nistrului Nichita Parfenie Smochină.

NOTE

1. În tot ce scriem respectăm normele ortografice ale românei conform convingerii unor lingviști de mare prestigiu (Alf Lombard, Eugen Coșeriu, Mioara Avram), dar și a noastră, cu *Argumente anti „i” din „a” și „sunt”*, publicată în „Revista de lingvistică și știință literară” (Chișinău), 2009, nr. 1-2, p. 46-52; îi respectăm totodată, parțial, și pe cei cu alte scrisuri, principial motivate, de limbă română.

2. Termenii *Transnistria*, *transnistrian* nu sînt corecți, obișduitori chiar lumii din stînga Nistrului (români la jumătatea de sud și ucraineni la cea de nord a rîului); pentru aceștia *Transnistria* (de peste Nistru) este fosta Basarabie și partea vestică-nistreană a Ucrainei.

3. N. Smochină folosește forma *Dubăsar*.

Ilie Bogdesco. *Pupăza din tei*. Ilustrație la *Opere alese* de Ion Creangă, 1976